

1869) Գործքին Բ Հատորին՝ որ ի միջն այլոց միեւնոյն Նիւթոյ վրայ կը խօսի (Caspari, Ungedruckte, unbeschachtete oder wenig beobachtete Quellen zur Geschichte des Taufsymbols und der Glaubensregel, Christiana 1869. Հանգանակին բնագիրն երկու գրութեանց մէջ ըստրովին նոյնն չէ)։ Սակայն գիտնական Հայրն ուղղութեամբ ծանոցած է որ Կ. Պոլսոյ կոյուսած Հանգանակը 381 թ ժողովքին գործքն չէ, Դարձեալ ուղղութեամբ կը հետեցնեն որ վերջին հանգանակս հայ եկեղեցւոյն մէջ երբեք գործածուած չէ, այլ թէ իրեն հանգանակն անոր շատ մեծաւոր է, Հայ եկեղեցւոյ հանգանակը կը գտնէ թէ հիմնեալ ըլլայ Հանգանակի Մեկնութեան վրայ (ἐξήγησις εἰς τὸ σὺμβολον), զոր հեղինակը փառելական Աթմանասեան կը համարի. (Երկու Գործոց աղբիւրին վրայ՝ տես Caspari, p. 32 ff.) Սակայն հայ եկեղեցւոյն մէջ այն հանգանակն Ձ դարձն յառաջ գործածութեան մօտած չէ, եւ այն ալ Ասորիքէն։ Հեղինակը կը հրատարակէ նոսեցյոթմ անտիք բնագիրները։ 25-ը կը հրատարակէ, որչափ ալ ուշ մնացած է ապագարութիւնն, որչափ ալ շփոթեցած Հայոցդէմ վիճաբանականագիր մ'ունի եւ քանի թէ ուրիշ թէ երաթ իրենք, իբր աւելորդ նկատել։ Բաղձալի է գտնէ որ այնչափ գծաձեւը յինքնեան պարտաւորող հին հայ մատենագրութիւնն առեկէ եւս մատչելի ըլլայ հրատարակութեամբք որոնք թարգմանութիւն ալ եւրոպական լեզուաւ ունենան։ յ
Ն. ՊՐՍՆԷԶ

ՆՈՐԱՆՈՒՅ ՄԱՆՆԵՆ ՄԸ

Վշտանի մ'որ է երաւ մամուլին տակէն, շատ հետաքրքրաւն երկարութիւն մը, որ առանձինն ինն կերպով՝ Դրանտիւսանիոյ կերպ հայաբաղբին վրայ կը խօսի։

Բնական է եկեղեցիքը, որ առաջիկայ մատենան՝ Հունգարիոյ գիտնականաց ու ազգայնոց համար գրուած ըլլալով՝ հունգարերէն լեզուաւ է, — Գիրքը՝ յափշտակել կերպով մը շարագրուած է. ոճն՝ ընթացիկ է ու գիրիւմաց, լեզուն՝ ընտիր, բովանդակութիւնը՝ սեղմ։

Ինչպէս ըսինք Հայաբաղբին վրայ հրատարակման ու յաջորդ ճակատն ունի. «Szamosújvár, a magyar őrmény metropolis, irásban és Képekben.» այսինքն. «Կերպ, Հայոց մայրաքաղաքը»։ Ի գիր եւ ի պատկերս,։ Հրատարակողը Արմէնիայի խմբագիրը, գիտնական խաչիկ Սնկոբեանն է։

Մատենագրին նպատակն է, ինչպէս կը տեսնուի, Հայաբաղբին, վաղեմի ու ներկայ վիճակը, պատմական զարգացումն ու յառաջդիմութիւնը՝ դիւրամունքին կերպով իր ընթերցողացն առջեւ դնել։ Ուստի եւ Կիրքը կերպ հայաբաղբին չէ թէ յօրինուածական պատմութիւնը կը բովանդակէ. այլ առեկէ ցեղագրական

կերպով՝ քովէ քով բերուած ու կարգաւորուած ստորագրութիւն մըն է։ Այս տեսակէտէն նկատելով՝ մատենագիրը կարեւոր ծառայութեան մատուցած, լաւ գործ մը կատարած է, երբ Դրանտիւսանիոյ ազգայնոց, այս — գիտատարակաւ ազգաբանական, բայց մէկալ կողմանէ հետաքրքրական կերպով — կրթեալ ու յառաջացման փոյթ ընելու աշխատող զաղաքն, անոր ժողովուրդն, իր ընկերական յարաբերութիւններն ու կեանքը — բազմաթիւ պատկերներով զարդարուած — ստորագրեւելու օտարաց ծանօթացնելու ուղած է։

Առաջինը մատենին վրայ, մեղի վերապահելով ընդարձակագոյն ծանօթութիւններ տալը եւ անոր վրայ լիովին զազգայնները տեղեկացնելը, կը շատանաք առ այժմ անոյ վրայն, որ մատենին համառօտ բովանդակութիւնն ընթերցողին առջեւ կը դնենք։

Արդ՝ մատենն երբեմն մաս կը բաժնուի։ — Առաջին մասը՝ Նախապատարաստութեան մ'ետն, յաջորդ գլուխները կը պարունակէ։ 1. Հայոց գաղթականութիւնն ի կերպ։ 2. Հռոմէական կայան (telep) մը քաղքին սահմանին վրայ. 3. Մարթիւնոցի դղեակը։

Երկրորդ մաս. Հայաբաղբին անցեալը։ 1. Քաղաքին հիմնարկութիւնը. 2. Կերպի զննանքներ. 3. Երկու Արաթիները — Հայապարկեան տան կայսրներն ու ազգայնքը. 4. Հայաքաղքին առաջին ընտրեալ պաշտօնատէրները. 5. Խաղախորդաց ընկերութիւնը. 6. Սողոմոնեան ժամը. 7. Հայ եպիսկոպոսութիւնը. 8. Հրապարակին մայր եկեղեցին. 9. Աստուծոյ նախախնամութիւնը. 10. Հայոց հաւատարմութիւնը. 11. Միտիմարայ թուղթը. 12. Կրթական ընկերութիւններ. 13. Քաղքին ամենէն նշանաւոր որոշմունքները. 14. Կայսեր այցելութիւնը. 15. Եպիսկոպոսական այցելութիւն (canonice visitatio). 16. Կնոգարկ. 17. Վաճառականաց ընկերութիւն. 18. Հայ աղետականք՝ Մեծին Նաբուէնի դէմ մղած պատերազմներուն մէջ. 19. Պատգամաւորութիւն ի վիճենա (Ռուպլոնի նկարը) 20. Մաղձայցը. 21. Կայսեր անուան տարեգարձը. 22. Փերդիմանդոս տ'աղէ արքիւդուքը. 23. Երկրաշարժ. 24. Հին գիշերապահներուն գիշերան ժամերը նշանակելը (կանչելը). 25. Աղէքս. Ռաբիայէլ Ղարաբեան. 26. Դրանտիւսանիոյ միութիւնը՝ ի հայր. 27. Քաղաքը 1848—49-ին. 28. Կերպի պատերազմը. 29. Ջոհեղեղներ. 30. Հրդեհ. 31. Ռաշափառ յունածէս եպիսկոպոսութիւնը. 32. Քսան տա-

րուան պատմութիւն. 33. Հայաբաղքին պատգամաւորները՝ երեսփոխանաց սենեկին մէջ. 34. Զարբարիա կապրուշան: 35. Քրիստափոր Լուքաշեան. 36. Վարդան Ըստկարեան արքեպիսկոպոսին այցելութիւնը. 37. Գրիգոր Զեյիմ, 38. Ազգային տուն. 39. Մարտիրոս Գաբաւտան. 40. Օգարաժին ու պողաբերութիւն. 41. Հայաբաղքին ծծմալային բաղանիքները. 42. Եաւելուած մեր քաղքին պատմութեան: Երրորդ մաս, Հայաբաղքին ներկան: 1. Մեր քաղքին պատուոյ քաղաքացին. 2. Սամուելյար. 3. Ամուսնութիւն. 4. Տեղական սովորութիւններ. 5. Ծննդեան սովորութիւն. 6. Պարէնի եւ բնակութեան յարաբերութիւնները. 7. Աւագ արարթու Ս. գերեզմանի այցելութիւն. 8. Զատական օրհնութիւնը. 9. Էջմիածնական տեղը. 10. Ազգային ժողովրդական առանձնք. 11. Եկեղեցական երգարան. 12. Ազգային երգեր. 13. Զաւաճականք. 14. Հզգային խաղեր. 15. Վերջապահ:

Մարտիրոս սպագորուած մեծ ութածալ մասեանը՝ 18 թիւթ է: Վաթսուն ու վեց գլուխ կը պարունակէ. ու 112 պատկեր ունի. որոնց մեծագոյն մասը՝ Վիեննայի Անկերէրի գործարարանէն էլած է: Մասեանին գինը՝ 1 Ֆիորին 50 քառանգան է:

8. ԱՆՆՑԻ

Ր Ժ Յ Վ Ա Ա Ն

ՊՈԼՈՍ ԲԺԻՅՎ ԱՆՑՈՆԵԱՆ-ՅԱՆՆԵԱՆ

Մառնին փառքն այն մեծ գերդաստանին որ հարիւր տարի շարունակ Շալիւ բոխչիւնեւում եւ Շալիւս գեղաբոքներու խմբի մը մայր եղաւ մինչեւ դարուս կէտը, Պոլոս Անթոնի կամ Շալիւս, եւ 18^{րդ} դարու սպաւաւթին հայ բոխչիւնեւում, որը երբեմն պարծանք մեր հին բոխչիւնեւում, նախնահայր եւ ուսհայրդ լինելով 19^{րդ} դարու հայ բոխչիւնեւում, լքուած տոհմային պատմութեան, այսօր գրեթէ բոլորովն անծանօթ են մեզ դժբախտաբար:

Ջուղայեցի քաղաքներու Պաւստոս բոխչիւն (1735)¹ 9 տարու փոքր, Պոլոս բոխչիւն ծնած է՝ Գեորգ Պալատեցիէն (1737)² 7 տարի յետոյ, ի Կ. Պոլիս՝ անցեալ դարու կեսէն

¹ Եւս. "Հանգեալ Ամսորայ, Թիւ Եւստորի 1892.

² Եւս. "Պոլսեցի, Թիւ 2610, 1892 Հոկտ. 6: Կէր Հայ Խոստիւնիւն, Հատար Եւս.

յառաջ, Քրիստոսի 1744 թուին Դեկտեմբերի 25ին:

Իւր հայրը պարզ Դիւրէ մըն էր Անթոնիւն, բնիկ Պոլսեցի, որ եւ լինելով զաւակ Եւստորիւն անունով Սեբաստացի շալիւ Դիւրէի մը, կը յորջորջէ իւր Շալիւ Անթոնիւն:

Բայց Պոլոս նախապէս իւր հօրն անուամբ կը կոչուէր Անթոնիւ, զոր յետոյ իւր պապիկին Շալիւ Եւստորիւնին մակնունամբ՝ ըրած է Շալիւս:

Մանուկ հասակէն ուսումնասէր եւ աշխատասէր, վաղուց արդէն կ'երեւի թէ փափաքող եղած է բոխչիւնեւում զոր իւր հայրն Անթոնիւն եւ իւր հօրն Անթոնիւ Եւստորիւն անունով, ինչպէս սովորութիւն էր այն ատենները, ձեռագիր բոխչիւնեւում օգնութեամբ:

Վաւերական աւանդութիւններ՝ զորս քաղեցի Շալիւն գերդաստանի արդի ծերագոյն անդամներէն, կ'ուսուցանեն՝ թէ Պոլոս Անթոնիւն Եւստորիւն գեռ հազիւ 16 կամ 17 տարեկան, Կ. Պոլոս հայ երեսասարգութեան գրեթէ առաջինը կը լինի, որ 1761ին կամ 62ին, հակառակ անհարաւստ վիճակի մը, արհամարհելով եւ առ ուն կախելով մեծամեծ դժուարութիւններ, կը յանգգին գեալ Խալիւս, յուսումն արուեստին՝ զոր կատարելագործած է, կ'ըսուի, Հոռոմայ հոշակաւոր բոխչիւնեւում համալսարանին մէջ:

Հինգ կամ վեց տարի անշուշտ պէտք եւղաւ իւր ուսմանց չըջանն աւարտելու համար, 1761էն մինչ 1766 կամ 67, յորում պատանին Շալիւն, իւր կենաց քառորդ դարը չըղորած, լինելով Բիւլէր Գեորգ (diplomé), 1768 կամ 69 թուականներուն կը վերագաւնայ իւր հայրենիքն ի Պոլսի, եւ շուտով իւր ընտանեաց փառքն եւ հայ բոխչիւնեւում ամենագեղ ծաղկեցնելուն մին կը լինի:

Շալիւն գերդաստանին ամբողջ ճիւղագրութիւնը պարունակող ձեռագիր մը, որ մեծ անուն բոխչիւն թողան իրաւագէտ Տօք. Պետրոս Եփ. Շալիւնի թով է, կ'աւանդէ, թէ Պոլոս բոխչիւ 1772 յուլիս 1ին, հազիւ 28 տարեկան, կ'ամուսնանայ փերսոնեայ անուն գեղանի օրիորդի մը հետ, որով եւ շատ կանուխ արգաւանդ հայր լինելով բազում զաւակաց, աւելի մեծ փութով, աւելի մեծ եռանդով կ'աշխատի իւր ասպարիզին մէջ յառաջագիւլում: Ինչ գովելի ընթացք, ինչ օրինակելի վարք:

Օր ըստ օր իւր ծարտաւորութեան հոշակը տարածուելով կը տարածուի, մայրաքաղաքին